

ВІДГУК
офіційного опонента
на докторську дисертацію Карпенка Євгена Володимировича
**«Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення
особистості»,**
подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Розвиток сучасної психологічної науки позначений зростанням інтересу до емоційного інтелекту, що фіксується ще з початку 90-х років. За цей час сформувалося багато наукових шкіл, які об'єднуються в три основні підходи до тлумачення даного феномену: модель здібностей, диспозиційна і змішана моделі. При цьому більшість учених убачає в емоційному інтелекті предиктор професіоналізації, досягнення успіху в міжособистісній взаємодії, запоруку оптимізації педагогічного процесу в різного рівня навчальних закладах, покращення ведення бізнесу, а також підтримання здоров'я індивіда чи системи (наприклад, організації).

Розгляду сучасних концепцій емоційного інтелекту як предмету дослідження, а також наукових візій процесу життєздійснення особистості присвячена теоретична частина рецензованої роботи. Слід зазначити, що автор провів ретельний аналіз зазначених теоретичних конструктів, опрацювавши значну кількість джерел іноземними мовами. Загалом йдеться про 94 джерела англійською та польською мовами, хоча в авторефераті й дисертації автор вказує на 93 позиції. Значна частина цих джерел являють собою сучасні дослідження закордонних учених, висвітлених у передових журналах, що входять до наукометричної бази Web of Science. Таке опрацювання засвідчує високий науково-дослідницький, інтелектуальний, професійно-психологічний рівень здобувача, а також його володіння іноземними мовами.

Вельми аргументованим і продуктивним виглядає представлене в дисертації тлумачення дискурсу життєздійснення особистості як цілісного

хронотопу ціннісно-цільового моделювання і реалізації життєдіяльності з релевантним соціокультурним змістом, який представлений різноманітними мовленнєвими практиками. Такий погляд конкретизує авторське бачення об'єкту дослідження та є цінним для розвитку наукових поглядів на даний процес. У теоретичній частині дисертаційного дослідження він обґруntовує концептуальний потенціал позитивної психотерапії в контексті з'ясування ролі емоційного інтелекту в процесі життєздійснення особистості.

Таким чином дисертант не обмежується узагальненням напрацювань інших учених, а утверджує власне оригінальне бачення. Йому притаманний інтегративний характер, який об'єднує в собі відомі психотерапевтичні школи, класичні та постнекласичні, вітчизняні та зарубіжні погляди на емоційний інтелект. Беручи за основу позитивну психотерапію як метаконцепцію, досліджаючи існуючі уявлення про емоційний інтелект, пропонуючи власні ідеї, дисертант створив сприятливий ґрунт для формування авторської концепції емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості.

Родзинкою концепції стало повноцінне розкриття аксіологічного наповнення емоційного інтелекту, яке хоч і артикулюється деякими вченими (Д. Гоулманом, Е. Носенко та іншими), однак досі немає ґруntовних досліджень, які б проливали світло на його зміст. Вдалу спробу виправити цю ситуацію робить здобувач, який розглядає емоційний інтелект крізь призму його ролі в процесі життєздійснення особистості. Автор виокремлює його екстернальний та інтернальний вектори, які являють собою основу тріангуляційної моделі емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості. Функціонування векторів забезпечується такими компонентами емоційного інтелекту, як емоційна компетентність та організмічне чуття відповідно. Ця точка зору, з одного боку, спирається на результати наукових пошуків попередників та підтверджується даними власного емпіричного дослідження, а з іншого, – є досить інноваційною у сучасній психологічній науці.

Гнучкість та інтегративний потенціал запропонованої і верифікованої

автором моделі ґрунтуються на широкій теоретичній і психотехнічній основі, яка сформована такими сучасними напрямами, як позитивна, нарративна і екзистенційна психотерапія, гештальт-терапія, психоаналіз, транзактний аналіз та аналітична психологія. Її філософсько-психологічний і концептуальний базис складають принцип постнекласичної раціональності та метамодернізм. Останній являє собою діалектичне заперечення постмодерного підходу, що на практиці полягає в комбінованому використанні якісних і кількісних методів у процесі проведення емпіричного дослідження.

Такий симбіоз різноманітних психологічних течій вимагав від дисертанта застосування особливої стратегії емпіричного дослідження, яка б давала можливість втілити на практиці їх синергійну єдність і перевірити життєздатність авторської моделі емоційного інтелекту. З огляду на це була використана змішана методологія, яка узгоджувалася з окресленими вище теоретичними і концептуальними положеннями та увібрала в себе їх позитивні властивості. Йдеться про паралельне використання номотетичного (кількісного) та ідеографічного (якісного) видів досліджень задля верифікації/ фальсифікації запропонованих теоретичних побудов.

Перший вид емпіричного дослідження передбачав застосування комплексу психодіагностичних методик (загалом 13), а також методів математичної статистики, серед яких: методи описової математичної статистики, кореляційний, факторний і регресійний аналізи. Зважаючи на загальний обсяг вибірки (261 особа) йдеться про опрацювання дисертантом значного масиву даних, що вимагало високого рівня професійної майстерності, вміння аналізувати й синтезувати отриману інформацію. Цьому сприяв і поділ номотетичної лінії емпіричного дослідження на пілотажний та скринінговий етапи. Перший передбачав дослідження студентів-журналістів, а другий студентів-психологів. Таким чином дисерант домігся з'ясування професійно-орієнтованих характеристик емоційного інтелекту, а також зумів відібрати найбільш придатні для цілей дослідження психодіагностичні методики.

Реалізація ж другої – ідеографічної – лінії емпіричного дослідження здійснювалася з огляду на 5-ий рівень ієархії психічних систем, за В. Дружиніним, – рівень унікальної індивідуальності та цілком відповідає критеріям валідності якісного дослідження, за Д. Хорошиловим. Вона передбачала ґрунтовний аналіз п'яти репрезентативних психотерапевтичних кейсів, покликаних експлікувати описати інтернальний, екстернальний та інтегративний модуси життєздійснення. Такий аналіз, свою чергою, доповнювався даними, отриманими внаслідок психолого-педагогічного (формувального) експерименту, в якості якого виступив цікаво і змістово укоплектований тренінг «Хочу і треба: три стратегії життя». Порівняння результатів констатувального і контрольного зразків із використанням кількісних і якісних методів сприяло підтвердженням зроблених висновків, а відтак і підвищенню їх надійності. З іншого боку, наявність певних неузгоджень між показниками, отриманими кількісним та якісним шляхом, вказувала або на амбівалентні характеристики досліджуваних, або на наявність певних неточностей у психодіагностичному інструментарії.

Зазначене дає підстави стверджувати, що як кількісна, так і якісна частина емпіричного дослідження виконані з дотриманням усіх необхідних вимог, а їх результати мають високу надійність та інтерпретативний потенціал. Таким чином, дослідження Є. В. Карпенка є цілісним, теоретично і методологічно узгодженим, аргументованим, надійним і завершеним.

Зважаючи на це тріангуляційна модель емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості може вважатися доведеною теоретичним та емпіричним шляхом. Зокрема, значною мірою це підтвердили і результати кореляційного, факторного і регресійного аналізів, які виявили опосередкований цінностями взаємозв'язок емоційного інтелекту з показниками життєздійснення особистості. Завдяки факторному аналізу знайшли своє підтвердження і дискурсивні позиції особистості як суб'єкта життєздійснення: Спостерігача та Інсайдера в інтернальному модусі, Епігона й Експерта – в екстернальному, а також

Читача й Автора – в інтегративному. Решта способів репрезентації емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості також аргументуються в процесі теоретичного аналізу і емпіричного дослідження. Вельми цікавою тут є встановлена участь емоційного інтелекту в процесах індивідуації та самоактуалізації (інтернальний модус), соціалізації та адаптації (екстернальний), а також ціннісного самовизначення і життєтворчості (інтегративний).

Серед переваг роботи слід виокремити і підхід до конструювання та високу якість тренінгової програми. Як уже зазначалося, вона ґрунтується на досягненнях різних психотерапевтичних шкіл і гармонійно вплетена в загальну логіку дисертаційного дослідження. У трьох випадках тренінг поєднується з індивідуальною психотерапією, що являє собою максимально широкий і глибокий вплив на особистість клієнта, який також дозволяє детально її проаналізувати, а відтак і визначити домінантні компоненти емоційного інтелекту, що формують відповідні модуси життєздійснення. Презентація кейсів здійснювалася у форматі психотерапевтичного наративу, який містив такі розділи: 1) загальні відомості про клієнта; 2) психотерапевтичний контракт та загальна інформацію про роботу; 3) особистість клієнта; 4) соціальний контекст життя клієнта; 5) діяльність клієнта; 6) сенси клієнта; 7) актуальний конфлікт; 8) внутрішній конфлікт; 9) базовий конфлікт; 10) психотерапевтичні стосунки; 11) тематичні, процесуальні та результативні характеристики психотерапії. Ці розділи дозволяють якнайповніше експлікувати змістову і процесуальну сторони взаємодії з клієнтом. Звертає на себе увагу і факт узгодження тексту психотерапевтичних кейсів із клієнтами, що підсилює точність і надійність зроблених у них висновків.

У цілому ж наявність та характер психотерапевтичного впливу як однієї з незалежних змінних вказує на високий рівень відповідної фахової підготовки дисертанта. Це дає підстави стверджувати, що авторська тріангуляційна модель емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості не тільки ґрунтується на міцних теоретико-методологічних засадах, але й знаходить своє підтвердження в психотерапевтичній практиці.

Втім, незважаючи на високий науковий рівень, дисертаційна робота

Є. В. Карпенка не позбавлена й певних неточностей та суперечливих моментів, на які слід звернути увагу:

1. На наш погляд, аналіз теоретичних джерел, дотичних до теми дисертації, варто було б доповнити оглядом досліджень метакогнітивних процесів із метою виявлення їх зв'язку з емоційним інтелектом.

2. Незважаючи на широку джерельну базу, не всі джерела, згадані у Вступі, включені у список використаної літератури.

3. На наш погляд дисертація б суттєво виграла, якби автор представив у Додатках не тільки психотерапевтичні наративи клієнтів, але й навів найбільш ілюстративні уривки проведених із ними психотерапевтичних сесій. Тим більше, що детальний опис кейсів часто здійснюється саме за допомогою ретельного аналізу міжособистісної взаємодії психотерапевта і клієнта; бере свій початок ще з часів З. Фройда і знаходить своє відображення у працях сучасників. Це дало б змогу читачеві більш чітко ознайомитися з механізмами психологічного захисту клієнтів, розпізнати їх характерологію, а також ті чи інші чинники емоційного інтелекту. Зрештою, автору вдалося б експлікувати найбільш уживані мовленнєві практики, в яких і репрезентується дискурс життєздійснення особистості.

4. На 23 с. та в таблиці 3 автореферату автор вказує на статистично значущі відмінності між вісімома показниками, отриманими за констатувальним і контрольним зрізами. Втім, на 411 с. дисертації повідомляється про 9 таких показників; окрім того, в таблиці 6.40 їх також 8.

Втім, висловлені побажання та зауваження жодним чином не нівелюють наукової цінності розглянутої праці, її новизни, теоретичного і практичного значення, а також вагомого особистого внеску здобувача.

Основні наукові результати апробовано на 5 міжнародних наукових заходах закордоном, 11 міжнародних науково-практичних заходах в Україні, 17 всеукраїнських і 5 регіональних науково-практичних конференціях. Результати дослідження відображені в 43 публікаціях, з яких 2 монографії, а також 22 статті, що надруковані у наукових фахових виданнях України та періодичних

наукових виданнях інших держав. Зміст автореферату адекватно відображає текст дисертації. Мета роботи послідовно і повною мірою розкривається у завданнях, які знаходять своє відображення у висновках.

Загалом, проведений аналіз дисертаційної роботи «Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості» засвідчує її інноваційний концептуальний характер, високу наукову і прикладну цінність, професійну компетентність автора, а також перспективність подальших досліджень у контексті даної теми. Це дає підстави зробити висновок про відповідність роботи Карпенка Євгена Володимировича всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015, які висуваються до докторських дисертацій. Отже, її автор Карпенко Євген Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

С. Б. Кузікова

